

Fritidshem som kunskapsfält och forskningsområde

Introduktion till temanummer

Anna Klerfelt och Kolbrún Þ. Pálsdóttir

De nordiska länderna har internationellt sett en enastående fritidshemsverksamhet, och omvärldens intresse för vad fritidshemmets pedagogik kan bidra med till barn, föräldrar och samhälle är högt. Avsikten med detta temanummer riktat mot fritidshemspedagogik är att publicera aktuell empirisk forskning och politisk analys med anknytning till olika aspekter av organisering och genomförande av verksamheten i fritidshem för barn i de nordiska länderna. Syftet är att lyfta fram forskning som undersöker relationen mellan teori och praktik i fältet fritidshemspedagogik och presentera nya, aktuella forskningsresultat inom området som kan användas av yrkesverksamma pedagoger, skolledare, forskare, lärarutbildare och politiker.

Moderna pedagogiska teorier har skapat ett växande intresse för förståelse av den målstyrda verksamhet på fritidshem som riktas mot barns meningsskapande processer, omsorg, lek och fritid. Genom det praktiska pedagogiska förhållningssätt som under decennier utarbetats på fritidshem präglas verksamheten av ett barncentrerat perspektiv, där samspelet mellan barn och pedagoger utgör grunden för den pedagogiska verksamheten.

Barns uppväxtvillkor och möjligheter till bildning sker i alla de sammanhang där barn deltar och framförallt i samarbete mellan hem, skola och fritidshem. Idag värderas det lärande som sker överallt, och i

fritidshem utövas en särskild pedagogik med särskilda kännetecken. Det annorlunda pedagogiska perspektiv som präglar fritidshemspedagogiken behöver diskuteras och utsättas för granskning av kollegor, både inom akademi och verksamhet. Fritidshemmets verksamhet är stadd i förändring och vi välkomnar särskilt dialog med den kommande generationen pedagoger/lärare med inriktning mot arbete i fritidshem från Nordens alla länder och hoppas att de utsätter den befintliga forskningen för kritisk granskning och driver den vidare.

Fritidshemsverksamheten omfattar i storleksordning lika många barn som gymnasieskolan, men trots den stora omfattningen riktas ännu inte forskningsmedel i proportion till verksamhetens storlek och betydelse mot detta område. Det gör att kunskapsläget när det gäller denna pedagogiska verksamhet är svagt och behovet av forskning stort. Framförallt behöver vi kritiskt granska vad kärnan i fritidshemmets pedagogik består av. Här kan särskilt den inre verksamheten avseende fritidshemsbarns och pedagogers gemensamma konstruktioner av verksamhetens innehåll som lek, omsorg och meningsskapande pekas ut som ett eftersatt område. Likaså är samhällets förväntningar på fritidshemmets bidrag till integration och bildning otydliga. En satsning på forskning avseende fritidshemmets samhälleliga funktion är därför nöd-

vändig. Ett annat område där fortsatt kunskapsutveckling behövs är fritidspedagogens/grundlärare fritidshems profession, då den utsätts för starka förändringar beroende av lärarutbildningarnas modernisering. Här finns stora skillnader mellan Sverige, Danmark, Norge och Island. Vi behöver också kontinuerligt begrunda hur fritidshemmen kan möta barns förändrade villkor för att på bästa sätt skapa en verksamhet som tillvaratar deras lust och intressen. Barns olika uppväxtvillkor har stor betydelse för deras välbefinnande och hur de klarar sig både i arbetsliv och sitt privata liv. Därför blir fritidshemmens kompensatoriska potential intressant både ur ett gemensamt samhällligt perspektiv och ur individens perspektiv. Genom forskning kan fritidshemspedagogiken som vetenskapligt fält studeras, beskrivas och analyseras.

I denna volym publiceras artiklar som på olika sätt presenterar forskning av fritidshemspedagogiska aspekter. Gemensamt för alla artiklarna är att forskarna ur olika perspektiv och genom olika metodologiska angreppssätt närmar sig forskningsfältet. Detta vetenskapliga fält är i behov av granskning för att vi ska kunna förstå, stärka och bygga de teoretiska antaganden kring den unika föreningen mellan omsorg och pedagogik som utgör fritidshemspedagogikens grundvalar. Artiklarna är var och en pusslebitar i denna angelägna kunskapskonstruktion. Vi inleder med de bidrag som riktar sig mot fritidshemmet som institution, och går sedan vidare mot fritidspedagogens profession och verksamhetens innehåll.

I volymens första artikel belyser Anna-Liisa Närvänen och Helene Elvstrand hur fritidshemskulturer skapas och omskapas i Sverige. I sin undersökning lyssnar de till vad

lärare på fritidshem beskriver som fritidshemmens kärnverksamhet och hur de definierar de gränsdragningar som görs i relation till skola och mellan de olika lärarkategoriernas professioner. Närvänen och Elvstrand bygger sin empiri på ett aktionsforskningsprojekt där lärare från åtta fritidshemsavdelningar deltog. Lärarna på fritidshemmen arbetade med att initiera, genomföra och utvärdera utvecklingsarbeten på sina egna fritidshem. Materialet i artikeln utgörs av reflektionssamtal med lärarna på fritidshemmen. I dessa samtal uttrycker lärarna att yrkesrollen och det pedagogiska uppdraget i fritidshem måste tydliggöras för att uppfylla läroplanens mål men också för att tillvarata lärares fritidspedagogiska kompetens både i skola och på fritidshem.

Helena Ackesjö och Anna Landefrö speglar den svenska förskoleklassens och fritidshemmets verksamheter ur barns perspektiv. I sin studie har de följt barn när de vandrar mellan de olika pedagogiska institutionerna för att se vad som skiljer verksamheterna åt och vad som utmärker de olika institutionernas identiteter. I studien utgår Ackesjö och Landefrö ifrån ett sociokulturellt perspektiv på övergångar, och menar att övergångar handlar om förändrade roller i olika gemenskaper. I studien flätas teorier om gränser, övergångar och identiteter samman, och som analytiska begrepp använder Ackesjö och Landefrö gränsmarkeringar, skillnader och gränsöverträdanden. Studien visar att barnen beskriver tydliga innehållsliga skillnader mellan verksamheterna; kamratskap, lek och fria val är centralt i fritidshemmet medan skollikt lärande och vuxenstyrning är centralt i förskoleklassen. Författarna menar att tydliga institutionella identiteter kan ha svårt att konstrueras och upprätthållas då lokaler, lärare och aktiviteter för

förskoleklass och fritidshem verkar vara i stort sett desamma på båda sidor av gränsen. Även Hilde Dehnæs Hogsnes intresserar sig för barns erfarenheter av sammanhang och brott i övergången från förskola till skolefritidsordning i Norge. Genom att bruka en etnografisk ansats visar Hogsnes hur barn söker mening i interaktion med sin nya omgivning i SFO utifrån sina tidigare erfarenheter från förskola. Författaren understryker betydelsen av att SFO inkluderas i samarbetet för att utveckla goda övergångspraktiker när barn slutar i förskola för att börja på SFO och på skola. Aktivt deltagande från barnen, där de ges möjlighet att själva erfara olika former av kontinuitet i övergången, förutsätter att de anställda kan förstå och möta barnens intentioner och handlingar.

Birgit Andersson ställer frågan vad som händer med fritidspedagogyket och fritidshemspedagogiken i Sverige. Hon menar att fritidspedagoger ofta lämnas ensamma att utveckla strategier för att hantera och förhålla sig till strukturella förändringars inverkan på sin yrkesutövning. I sin studie undersöker och diskuterar Andersson vad som sker med fritidspedagogers yrkesutveckling och fritidshemspedagogiken i efterdyningarna av de svenska fritidshemmens inlemmande i skolan och den decentraliseringsvåg och utbildningspolitik som dominerade årtiondena runt millenniumskiftet. Med stöd av professions-teoretiska perspektiv samt begrepp ur Bourdieus sociologiska teori analyserar hon intervjuer med yrkesverksamma fritidspedagoger. Studien visar att utövandet av fritidshemspedagogiken och dess potential minskar i fritidshemmet och att fritidspedagogers yrkesroll i vissa avseenden stärks men undermineras i andra. Detta, menar Andersson, relateras till den lokala styrningen på respektive skolenhet och till den

styrka som finns hos den kollektiva basen på skolan.

Kolbrún Þ. Pálsdóttir utforskar fritidspersonalens professionella identitet på två fritidshem på Island. Hon använder Wengers teoretiska ramverk "Communities of Practice" i sin analys för att förstå hur fritidshemspersonal uppfattar sin professionella identitet och ställning i den pedagogiska sektorn. Resultaten visar att personalen i dessa institutioner upplever en oklar professionell identitet, där de inte uppfattar sig som aktiva deltagare innanför skolsystemet. Pálsdóttir argumenterar för att ett alternativt förhållningssätt behövs, där fritidshemmets personal betraktas som aktiva deltagare och medlemmar i en med skolan gemensamt delad pedagogisk praktik.

Maria Hjalmarsson och Annika Löfdahl undersöker hur svenska fritidspedagoger förstår och tolkar omsorgsaspekten i sitt uppdrag samt vilka konsekvenser detta kan få för de barn som deltar i verksamheten. Det empiriska materialet bygger på intervjuer med och dagboksanteckningar skrivna av fritidspedagoger. Resultaten visar att fritidshemmet kan förstås som en unik omsorgsarena där barn ges möjligheter att utveckla en egen omsorgskompetens och där barn, som individer och som grupp, kan bli delaktiga i ett hållbart omsorgsklimat där barnens egna omsorgshandlingar ses som viktiga, både här-och-nu och i ett framtida perspektiv.

Maria Øksnes, Agneta Knutas, Ann Ludvigsson, Carin Falkner och Bjørg Kjær presenterar hur den ökande betoningen av lärande i styrdokument som rör fritidshemsverksamhet i Norge, Danmark och Sverige utsätter barns fria lek i SFO/fritidshem för press. Deras dokumentanalyser visar att styrdokumentet för SFO/fritidshem i Skandinavien underbygger en ten-

dens som kan betecknas som "skolifiering".
Idag anger gällande styrdokument att SFO/
fritidshem ska fyllas med aktiviteter som
kan understötta skolarbete.

Vi önskar alla läsare en intressant läsning!

Anna Klerfelt och Kolbrún Þ. Pálsdóttir
Gästredaktörer

Anna Klerfelt, Högskolan för lärande og kommunikation, Högskolan i Jönköping, Högscoleområdet,
Gjuterigatan 5, SE-553 18 Jönköping, Sverige
E-mail: Anna.Klerfelt@hklk.hj.se

Kolbrún Þ. Pálsdóttir, School of Education, University of Iceland, Stakkahlíð, IS-105 Reykjavík, Iceland
E-mail: kolbrunp@hi.is